

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра соціальних структур та соціальних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему
**«ЗВ'ЯЗОК РЕЛІГІЙНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ З ОБРАЗОМ ЖИТТЯ ТА
СТИЛЕМ ЖИТТЯ»**

Спеціальність: 054 Соціологія
Освітня програма: «Соціологія»
Освітній ступінь: бакалавр
Кваліфікація: бакалавр з соціології

Авторка:
Чергенець Ірина Едуардівна,
студентка 4 курсу

Наукова керівниця:
Тащенко Анна Юріївна,
кандидатка соціологічних наук

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри соціальних структур та соціальних відносин

Протокол № _____ від «___» _____ 2023 р.

Зав. кафедри _____ доц. Мазурик О.В.

Київ 2023

Реєстрація_____
номер_____
дата підпис лаборанта кафедри**Рекомендовано
до захисту**_____
підпис наукового керівника_____
ініціали, прізвище наукового керівника**Результат захисту**_____
оцінка_____
дата захисту**Голова ЕК**_____
підпис_____
ініціали, прізвище**Члени ЕК**_____
підпис_____
ініціали, прізвище_____
підпис_____
ініціали, прізвище_____
підпис_____
ініціали, прізвище_____
підпис_____
ініціали, прізвище**Секретар ЕК**_____
підпис_____
ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ	7
1.1. Опис основних концепцій релігії та її впливу на поведінку людей	7
1.2. Визначення понять «релігія», «віра», «стиль життя», «спосіб життя»	11
1.3. Теоретичний аналіз впливу релігійної приналежності на образ та стиль життя	12
Висновок до Розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА РІВЕНЬ ЗАЛУЧЕНОСТІ У ВИХОВАННЯ СІМ'Ї	21
2.1. Експлікація поняття гендерованої релігії	21
2.2. Експлікація термінів «материнство» та «батьківство»	24
2.3. Експлікація поняття «відпустка по догляду за дитиною»	26
Висновок до Розділу 2	27
РОЗДІЛ 3. ЗВ'ЯЗОК МІЖ РЕЛІГІЄЮ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЮ БАТЬКІВ У ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ	28
3.1. Глобальний звіт про гендерний розрив	28
3.2. Дані з платформи «TheWorld.info»	29
3.3. Аналіз даних за даними Global Gender Gap Index та «TheWorld.info»	31
Висновок до Розділу 3	36
ВИСНОВКИ	38
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39

ВСТУП

Основні світові релігії – християнство, іслам, індуїзм, буддизм. Попри стрімкі зміни у суспільстві кількість людей, які відносять себе до віруючих, досить висока. За даними демографічного дослідження, яке було проведено Pew Research Center, віруючими вважають себе приблизно від 5,8 до 6,9 млрд людей. Основними світовими релігіями є християнство, іслам, індуїзм, буддизм та іудаїзм: 32%, 23%, 15%, 7% та 0.2% згідно із дослідженням Pew Research Center [1].

Релігія, ймовірно, є найсильнішою системою вірувань, яка існувала тисячі років. У багатьох відношеннях вона спирається на кодекси поведінки, книги правил, якими люди керуються у повсякденному житті. Найдавніші форми релігії були створені для полегшення соціальних зв'язків. Також є точка зору, що релігійні практики є адаптивними і з'явилися для підтримки виживання та репродуктивних переваг через відбір генів або динаміку генно-культурної коеволюції. Було введено і поняття «духовного виробництва» заради позначення процесу вироблення знань, ідей, художніх цінностей тощо. Із продуктів духовного виробництва складається духовна культура.

Тема релігійності та її впливу на образ і стиль життя в суспільстві є актуальною, незалежно від часу і місця. Вона відіграє важливу роль у формуванні ідентичності, цінностей, моральних норм і соціальних уявлень у багатьох культурах світу.

Перш за все, релігійні переконання і практики визначають віруючих людей та їхні стосунки з іншими членами суспільства. Релігія може впливати на вибір професії, розподіл часу, місце проживання, спосіб відпочинку та соціальні зв'язки. Вона може визначати, які дії вважаються морально правильними чи неправильними і які цінності вважаються найважливішими.

Крім того, релігія може мати вплив на погляди людей, на проблеми суспільства, такі як справедливість, соціальна нерівність, сексуальність, біоетика та багато інших. Релігійні ідеї можуть сприяти формуванню певних

політичних, етичних і соціальних думок, які впливають на спосіб функціонування суспільства в цілому.

Крім того, релігійні спільноти часто займаються благодійною та гуманітарною діяльністю, надають допомогу потребуючим і вносять вагомий вклад у розвиток соціальних програм. Віряни можуть об'єднуватися навколо спільних цілей та виступати в якості драйверів позитивних змін у суспільстві.

Релігійна толерантність та взаєморозуміння стають важливими складниками сучасного суспільства, де існують різні релігійні групи і спільноти. Вивчення релігійності і розуміння її впливу на спосіб життя можуть сприяти покращенню міжрелігійного діалогу, сприяти побудові мирного та гармонійного суспільства.

Крім того, у світі, де релігійна ідентичність може бути важливою складовою особистості, вивчення релігійності може сприяти розумінню себе та інших людей, поглибленню інтеркультурного діалогу і збагаченню світогляду.

Також варто відзначити, що релігійні цінності і норми можуть мати вплив на важливі суспільні питання, такі як екологія, ставлення до технологій, влади і економіки. Вивчення впливу релігії на ці сфери може сприяти розробленню етичних рамок та розумінню того, як релігійні переконання можуть відобразитися у суспільних діях і політичних рішеннях.

Усе вищезазначене свідчить про актуальність теми релігійності та її впливу на образ і стиль життя у суспільстві. Розуміння релігійних практик, переконань та впливу релігії на життя людей допомагає побудувати більш гармонійне та толерантне суспільство, де різні релігійні спільноти можуть співіснувати у взаємоповазі та взаєморозумінні.

Об'єкт дослідження: вплив релігійної приналежності на повсякденну поведінку людей.

Предмет дослідження: зв'язок релігійної приналежності з образом життя та стилем життя людини на прикладі соціально-рольового розподілу батьківства, материнства та виховання дітей.

Мета дослідження: пояснити зв'язок релігійної приналежності з образом та стилем життя через вплив релігії на гендерний розподіл ролей у вихованні дитини.

Завдання дослідження:

- проаналізувати наукову літературу з тематики релігії та релігійної приналежності;
- описати основні концепції релігії та її вплив на поведінку і спосіб життя людини;
- охарактеризувати висвітлення ролі жінки у релігії та у суспільстві;
- визначити поняття «стиль життя», «релігія», «батьківство», «материнство», «декретна відпустка»;
- пояснити характер зв'язку релігійної приналежності з образом життя та стилем життя на основі питання батьківства та розподілу ролей у сім'ї.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ

1.1. Опис основних концепцій релігії та її впливу на поведінку людей

Центральною ідеєю теологічних концепцій, що висвітлюють духовну культуру, є розуміння вирішальної ролі релігії в процесі розвитку цивілізації та культури. За вченням П. Флоренського, на початкових стадіях суспільного розвитку людина спрямовує свою діяльність на задоволення «матеріальних інтересів» і віддає перевагу матеріальній культурі. Лише після народження Ісуса Христа душа людини починає зазнавати духовного збагачення. З «Богоявленням» починається особлива роль Софії, божественної премудрості, яка сприяє пробудженню людини з «духовного сну» і сприяє розвитку духовної культури. П. Флоренський розробив свою власну концепцію, відому як «софологія», в якій він намагався висвітлити духовний бік людини через призму діяльності Софії, яка є посередником між Богом і людиною ближче до людини, і повернути людину до Бога. Він висловлював сумніви стосовно того, що людина є повноцінним творцем культурних цінностей, не враховуючи динаміки історичного розвитку культури. Сучасні православні богослови, які відстоюють погляди Флоренського, описують духовну культуру як надприродний феномен, що перебуває поза межами земного, і обмежують її ідеями релігії та морально-релігійними принципами. Проте вони не беруть до уваги матеріальну основу. [3]. Подібна позиція має місце в католицькій та протестантській традиціях. Наприклад, Душпастирська Конституція, затверджена II Ватиканським Собором (1962-1965), наголошує на тому, що християнська віра відновлює та очищає духовну культуру і виводить її розвиток на новий рівень. В межах протестантської теології віра розглядається з погляду субстанції духовної діяльності індивіда, форми розуміння і належного сприйняття культурних цінностей. На думку мусульманських культурологів, іслам є «цивілізуючою релігією»: вони стверджують, що всіма своїми досягненнями в науці і культурі мусульманський світ зобов'язаний

саме ісламу. Згадані вище теологічні системи вважають релігію єдиною основою, на якій може виникнути і досягти вершин духовна культура [53].

Також однією із важливих функцій релігії вважають ілюзорно-компенсаторну. Для віруючої людини релігія – це перш за все компенсація (навіть уявна) за всі тягарі земного існування. В уявленні релігійної людини важка дійсність перетворюється на візію образів райського існування, ідеального світу, у якому царюють рівність та свобода [3]. Наприклад, конфуціанська централізована держава, яка існувала завдяки ренті, себто податку з селян, не сприяла надмірному розвитку приватного сільського господарства. Якщо зміцнення приватного сектора виходило за дозволені межі, це спричиняло значне зменшення надходжень до державної скарбниці та розлад усієї адміністративної системи. Назривала криза, і тоді почала утверджуватися конфуціанська теза щодо відповідальності імператорів та їхніх чиновників за не надто розумне керівництво. Після кризи центральна влада, яку уособлював новий імператор, і його свита зміцнилися, і приватний сектор довелося починати заново. Конфуціанство також виступало регулятором у відносинах держави з небом і від імені неба – з різними племенами і народами, якими був населений світ. Конфуціанство підтримувало і сприяло створенню культу правителя, імператора, «Сина Неба», який правив Піднебесною від імені Великого Неба ще в період Індо-Чжоу [54]. З часом сформувався культ країни Середнього неба, яка вважалася центром Всесвіту, вершиною світової цивілізації, зосередженням істини, мудрості, знань і культури, здійсненням святої волі неба. З того моменту почався поділ світу на «країни-цивілізації» та «країни-варвари», які жили темно та безкультурно [5]. За особливих умов Китайської імперії конфуціанство грало роль основоположної релігії, а також несло функції офіційної держідеології. Соціальна етика, висунута на перший план конфуціанством і дбайливо плекана, мала орієнтацію на моральне вдосконалення особистості в корпорації та суворо визначеними нормами

життя. Отже, конфуціанство було ще й політикою, адміністративною системою і вищим регулятором економічних та соціальних процесів [6].

З соціологічної точки зору зміст релігійного світогляду – не божественний, а людський, точніше соціальний, незважаючи на його фантастичність. Тому не дивно, що він має вирішальне значення для моделей мислення та відіграє життєво важливу роль у формуванні самоідентичності та колективної ідентичності спільноти, яка потім формує ставлення, культурні норми та впливає на індивідуальну і групову поведінку. Діти особливо сприйнятливі до релігійних вірувань і концепцій богів та інших надприродних агентів, що призводить до телеологічної упередженості щодо прийняття пояснень феноменів, заснованих на меті, якій вони служать, а не на їхніх постульованих причинах, які зберігаються в дорослому віці. Ці погляди залежать від таких факторів, як віра в існування Бога, безсмертя та всюдисущість; атрибуції щодо психічних характеристик, таких як справедливість, співчуття та суворість; атрибуції про Божу причинну участь і мотиви в життєвих подіях людини тощо [7].

Більшість релігій, якщо не всі, мають певні тематичні принципи, які роблять їх схожими одна на одну, а саме концепції бога та любові, чесності, альтруїзму, створення чудес та збереження миру. Проте кожна релігія має елементи та ідеології, які відрізняють її від інших. Ці ідеологічні розбіжності, можливо, не є явними й нелегкими для виявлення, але вони присутні й часом спричиняють багато дисгармонії та розбрату. В основному це пов'язано з ірраціональними та спотвореними деякими послідовниками висновками, які суперечать фундаментальним принципам релігійних писань. Крім того, співіснування різноманітних релігій в одній громаді чи нації є порівняно недавньою тенденцією. Жертвоприношення та війни в ім'я релігії не є чимось нечуваним, і деякі з важливих прикладів – хрестові походи, система Саті, буддистська Бірма, джихадисти та полювання на відьом, які покладали край тисячам життів. Що ще більше приголомшує, так це дихотомічна функція, яку виконує релігія, коли вона вбирає співчуття та доброту до всіх, але також

розпалює релігійну ненависть, насильство та релігійні мучеництва, особливо серед радикальних віруючих.

Більшість релігій нав'язують моральну поведінку через позитивне та негативне підкріплення шляхом введення «богобоязливих» елементів у священні писання, такі як концепція карми та реінкарнації в індуїзмі, рай-пекло та порятунок у християнстві, рай та пекло в ісламі, мирне загробне життя та реінкарнація у корінних китайських народних релігіях, звільнення від циклу перевтілень і досягнення просвітлення в буддизмі. Це було підтверджено в дослідженні А. Шаріффа та А. Норензаяна, де вони виявили, що люди, які вірять у страшних і караючих надприродних діячів, більш схильні поводитися морально або чесно. У своїх подальших дослідженнях вони дійшли висновку, що концепція пекла існує, щоб змушувати людей діяти морально та етично, тоді як концепція раю (або її еквівалент в інших релігіях) існує, щоб змушувати людей почуватися добре, і має прямий та позитивний вплив [8]. Однак інше можливе пояснення цього припускає, що це може не мати нічого спільного з релігійними переконаннями. Релігійні писання чи ритуали діють як моральне нагадування через підготовку та спонукають нас діяти морально і чесно.

Описуючи основні концепції релігії, важко не згадати соціолога Е. Дюркгейма, який у своїх роботах описував важливість релігії на формування та функціонування людей у суспільстві. Зокрема, на думку вченого, релігія надає певний сенс та мету життя для кожного. Також релігія зміцнює стабільність та єдність у суспільстві. Адже саме релігія надає певний перелік переконань, за якими людина надає можливість жити. Але й також об'єднує людей не тільки спільними наративами та цінностями, але й будівлями, наприклад, де відбуваються служби, літургії, де спільно віряни приходять молитися [51].

1.2 Визначення понять «релігія», «віра», «стиль життя», «спосіб життя»

У даному короткому блоці розглянемо детальніше визначення термінології, що може використовуватися у даній роботі надалі, а саме поняття «релігія», «віра», «стиль життя», «спосіб життя».

Розпочнемо з визначення поняття «релігія». К. Гірц описував релігію як «культурну систему», зокрема як певну систему світосприйняття, яка є довготривалими та всепроникаючими наративами, за якими людина чи група людей живе і за якими формуються її цінності: духовні, культурні тощо [46].

Тепер перейдімо до визначення поняття «віра». Поняття «віра» можна ідентифікувати як визнання існування бога і також переконання в реальному існуванні чогось надприродного. На основі цього також формуються, наприклад, певні обереги, амулети, що за вірою власників можуть захистити їх від чогось поганого чи принести вдачу [47].

«Образ життя» можна описати як стійку форму життєдіяльності людини, що виникає внаслідок стабілізації відносин між людиною та оточуючим її природним середовищем [48].

«Стиль життя» описує значні відмінності у певних аспектах життя: формуванні сім'ї, вихованні дітей, проведенні дозвілля, чи релігійних приналежностей – якщо співставити країни, навіть найближчі за сусідством, то ми можемо звернути увагу на те, що ці відмінності можуть існувати.

Поняття «спосіб життя» досліджується досить довгий час і, відповідно, в залежності від часу та людини, трактування можуть різнитися. Дослідженням даного питання та визначенням даного терміну займалися такі науковці як Т. Веблен, М. Вебер, Г. Зіммель, О. Тоффлер, А. Адлер тощо. Розглянемо детальніше їх поняття.

Згідно із теорією М. Вебера, стиль життя включає ще і набір звичок, цінностей, вірувань, уявлень про честь й інші психологічні моменти. М. Вебер вважається першим, хто ввів дане поняття у наукове використання. Якщо звернутися до напрацювань П. Бурдьє, то цей соціолог визначив дане поняття як структуровану систему позицій соціального простору, що посідає індивід,

який належить до певного класу [49]. Вебер охарактеризував дане поняття як ознаку, за якою можна ідентифікувати, до якого класу, групи суспільства належить особа. Дана приналежність пов'язана зі споживанням суспільним благ. Також він вважав, що дане поняття підсилює можливість утвердження статусних груп у суспільстві [50].

О. Тофлер також дав своє визначення стилю життя. На його думку, стиль життя є проявом субкультурної самоідентифікації особистості. Завдяки стилю життя у людині формуються певна поведінці, цінності, що лежать в основі поведінки особи [50].

Ю. Швалб у своєму визначенню стиль життя закладає сукупність стійких способів та форм організації соціокультурного життя людей, що включає характеристики виробництва і споживання послуг, а також вільної діяльності людей [50].

1.3. Теоретичний аналіз впливу релігійної приналежності на образ та стиль життя

Релігія – це універсальне людське прагнення, що впливає на багато різних культурних параметрів, моральних концепцій та ідеалів, а також впливає на людське мислення та поведінку, пропонуючи відповіді щодо сенсу людського існування. Релігія дає всебічне та співчутливе розуміння орієнтації людини у світі і є важливим елементом людської культури. Практика роботи із сакральною сферою через ритуальні чи неритуальні культури, інтерпретація повсякденних і особливих переживань, узгодженість із соціальними нормами, контакт з естетичними та художніми виразами й символами тощо – все це вбудовано в індивідуальні складні системи. Релігійність відображає різні аспекти релігійних переконань і діяльності в житті людини. Внутрішню релігійність зазвичай відрізняють від зовнішньої релігійності. Внутрішня релігійність передбачає інтерналізацію вчень релігії та пошук особистих головних мотивів у релігії, тоді як зовнішня релігійність відображає більш

інструментальні та утилітарні аспекти релігії, забезпечуючи безпеку, розраду, комунікабельність, відволікання, статус і самовиправдання [5].

Особливу увагу дослідники приділяли духовності як явищу, відмінному і незалежному від релігійності. Вважається, що духовність є транскультурним і трансрелігійним параметром людського досвіду, що становить складну, ідіографічну та багатовимірну конструкцію, яка не пов'язана тісно з певною системою вірувань, церквою чи культом. Релігією виконується насамперед регулятивна функція. Вона формує систему правил і цінностей, особливість якої полягає головним чином у збереженні та зміцненні віри в надприродне. Цій ідеї підпорядковуються не лише релігійна діяльність, але і сімейно-побутові відносини, традиції і звичаї. Варто наголосити, що релігія позитивно вплинула на чимало елементів у межах загальнолюдської моралі. Бог, за висловом Ф. Енгельса, є віддзеркаленням абстрактної людини, тому релігійна мораль здебільшого має не надприродний, а саме людський, соціальний характер.

Світоглядна функція релігії є також однією з найважливіших. Вона полягає в тому, що релігія прагне до створення власної картини світу, ба більше, власної соціально-гносеологічної схеми вдосконалення суспільного життя, визначення місця і ролі людини у системі природи і суспільства. Через окремі релігійні організації релігія виконує інтеграційну функцію, об'єднує віруючих. Проте водночас вона і роз'єднує, бо протиставляє прихильників різних конфесій одне одному, що яскраво виявляється в сьогоденному релігійному житті України. Релігія також виконує комунікативну функцію, що полягає у підтримці зв'язку між віруючими завдяки створенню відчуття релігійної єдності в релігійній діяльності, в особистому житті, сімейних і домашніх стосунках, у відносинах у різних духовних організаціях і клерикальних політичних партіях [9].

В умовах теперішнього суспільства релігія, на нашу думку, виконує переважно вже згадану ілюзорно-компенсаторну функцію. Зауважимо, що оскільки це не домінуюча форма масової свідомості, то вона задовольняє

виключно особисті емоції віруючих. Що стосується світоглядної, регулятивної та комунікативної функції релігії, їх обсяг визначається особливостями конфесійних течій і категорій віруючих, на які чинить вплив фактична дійсність, зумовлена збереженням релігійних організацій. Зникає інтеграційна функція релігії: вона сприяє об'єднанню виключно віруючих конкретної релігії, спільноти і втрачає роль першорядного ідеологічного чинника, спрямованого на зміцнення соціальної системи.

Загалом роль релігії в межах суспільства вкрай складно оцінити однозначно. Отже, релігія мала визначну культурно-історичну роль. У межах релігійних вірувань формувалися єдині моделі емоцій, мислення та поведінки людей, унаслідок чого релігія виступала могутнім засобом організації та збереження традицій і звичаїв. Одним з історичних завдань релігії, що набуває більшої актуальності у теперішньому світі, є створення почуття єдності людського роду, важливості незмінних загальнолюдських моральних норм, правил, а також цінностей. Релігія може виступати вираженням абсолютно різних настроїв, включаючи фанатизм, нетерпимість щодо представників іншої віри тощо. Тому характер впливу релігії на суспільне життя далеко не у всіх випадках був однозначним. Він може істотно змінюватися, набувати особливих характеристик. Соціальні функції релігійних організацій не збігаються з функціями релігії, оскільки релігійні організації включені в загальну систему таких відносин, як економічні, політичні та інші і виконують багато нерелігійних функцій.

Землеробські культури були яскравим прикладом впливу релігії на методи діяльності у межах первісних господарських систем. Землеробські культури – це передусім поклоніння двійникам факторів природи, що мають безпосередній вплив на врожай.

Можуть бути виділені наступні характерні риси вищезгаданої релігійної системи:

- 1) поклоніння селянським духам як головним. Згадаймо, що багато народів теж поклонялися копіям природних факторів, які чинили вплив на

врожай лише в людській уяві. Наприклад, багато народів (зокрема, вавилоняни та єгиптяни) вважали, що на врожай впливають місяць і планети, тому вони також поклонялися духам цих предметів;

2) провідна роль жінки у вірі. Селянський культ є різновидом жіночої релігії. Це проявилось у двох основних процесах: найважливіші духи завжди були зображені у вигляді жінок і релігійні церемонії того часу важливого значення виконувалися жінками. У деяких народів чоловіки також могли виконувати важливі ритуали, але це відбувалося виключно за виконання обов'язкової умови: вони мали прикинутися жінками (голосно сказати, що вони жінки, та переодягнутися у жіночий одяг);

3) людські жертви та їх системність. Не розуміючи природи процесів землеробства, люди вважали, що врожай є вдячністю з боку духів за принесені йому людьми жертви. Отже, первісні землероби намагалися зробити свої дари духам дорожчими, ціннішими. Так виникла думка про необхідність людських жертвоприношень;

4) ідея смерті і воскресіння духів. У процесі спостереження за зерном землероби помічали, що воно знову сходить після «похорону». Звідси ідея, що духи мають змогу тимчасово вмирати, а потім повертатися до життя;

5) переїзд у «країну мертвих» – із землі на небо. Небо «послало» хліборобам чимало гараздів і напастей: світло і тепло, дощ і вітер, сніг і град. Так народилася думка, що духи живуть на небі. За аналогією «країна мертвих» перемістилася із землі на небо [9]. Деякі вчені вважають, що так виникло уявлення щодо «життя» душ померлих у Царстві Небесному і що землеробський культ представлений й у сьогодшніх релігіях. Наприклад, вони стверджують, що належність до числа християнських святих покровителя землеробства (святого Георгія) і повелителя дощу та грому (пророка Іллі) є відгомонам землеробського культу, що уявлення щодо Богородиці бере свій початок від уявлень про жіночий дух землі. І релігія, і духовність ґрунтуються на спробі зрозуміти сенс життя, а в деяких випадках і те, як стосунки з вищою силою можуть вплинути на цей сенс. Хоча релігія та

духовність схожі за своєю основою, на практиці вони дуже різні. «Ідея релігії та духовності схожа на прямокутник проти квадрата. Усередині релігії є духовність, але якщо у вас є духовність, це не обов'язково означає, що ви маєте релігію», – кажуть ті, хто сповідує і релігію, і духовність. І релігія, і духовність можуть позитивно впливати на психічне здоров'я. Певним чином вони забезпечують такий же вплив. Наприклад, і релігія, і духовність можуть допомогти людині перенести стрес, породжуючи мир, цілеспрямованість і прощення. Але переваги, як правило, різняться між ними через їхню різну природу.

Релігія дає людям те, у що вірити, дає відчуття структури та зазвичай пропонує групу людей, з якими можна спілкуватися через подібні переконання. Ці аспекти можуть мати великий позитивний вплив на психічне здоров'я та здоров'я загалом – дослідження показують, що релігійність впливає на одужання людей. Зокрема, було проведено дослідження щодо впливу релігії на рівень ремісії після лікування депресії. Спостерігали за 111 хворими літніми людьми, і було виявлено більший рівень ремісії одужуючих людей серед тих, хто вказав, що релігія відіграє важливу роль у їхньому житті [37]. А інше дослідження серед бразильських пацієнтів вказувало на те, що саме відвідування релігійних будинків, наприклад, церкви, позитивно впливало на ремісію пацієнтів та загалом на лікування таких пацієнтів [38].

Духовність – це відчуття зв'язку з чимось більшим, ніж ми самі – воно допомагає людині зазирнути всередину та зрозуміти себе, а також знайти більшу відповідь щодо того, як вона підходить до решти світу. Іншими словами: це допомагає людям зрозуміти їхню інтерпретацію сенсу життя. Ці переваги психічного здоров'я не обмежуються відповідними категоріями – індивідуальність не є виключною релігією, так само як духовність може включати почуття спільності в деяких випадках. Висновок такий: якщо релігію та духовність представити у формі підтримки, вони можуть допомогти людям покращити своє психічне здоров'я та сприяти одужанню. Зв'язок між релігійними й особистими переконаннями та психічним здоров'ям широко

досліджувався, що вказує на значні кореляції між відповідними змінними [2]. Також дослідження показують певну кореляцію між відчуттям щастя, громадською активністю, для яких сімейні цінності одні з найвищих, та сповіданням певної релігії. Зокрема дослідження Pew Research Center вивчало вплив релігії щодо повсякденного життя американців. За результатом даного дослідження було виявлено, що люди, які є високорелігійними, більше залучені до своїх сімей, частіше проводять час саме із сім'єю, частіше стають волонтерами, більше залучені до своїх громад і загалом задоволені рівнем їхнього життя. Наприклад, опитані, що відносили себе до віруючих, і які щодня моляться та щодня ходять до церкви, відповідали, що збираються з великою родиною принаймні раз чи двічі на місяць. Для порівняння, лише три з десяти американців, які є менш релігійними людьми, так часто збираються зі своїми великими родинами. Близько 65% кажуть, що вони пожертвували гроші, час або речі, щоб допомогти бідним минулого тижня, у порівнянні з 41% менш релігійних людей. І 40% високорелігійних дорослих американців описують себе як «дуже щасливих» у порівнянні з 29% тих, хто менш релігійний [52].

Релігія підтримує такі принципи моралі, як справедливість, чесність, праведність, братерство, рівність, добродієність, толерантність, жертвовність, допомога нужденним та інші споріднені чесноти. Це ті чесноти, без яких наше життя не тільки втратить свій порядок і нормальність, але й дуже ймовірно перетвориться на хаос. Звичайно, ці моральні та соціальні якості можна набути без допомоги релігії. Але, звичайно, за відсутності твердої релігійної віри ці цінності, здається, втрачають своє значення і перетворюються на серію простих необов'язкових рекомендацій, оскільки в такому випадку вони становлять не більше, ніж пораду від близького друга, щодо якої ми маємо повну свободу прийняти або відхилити. Ці якості радше базуються на внутрішньому почутті та вірі і, природно, виходять за межі звичайного закону. Протягом останніх трьох десятиліть зв'язок між релігією і духовністю (далі Р/Д) та психічним здоров'ям широко вивчався, і результати вказували на

значний зв'язок між цими змінними [11]. Було встановлено, що Р/Д обернено корелює з поширеністю будь-якого психічного розладу та, зокрема, має позитивний вплив на депресію, суїцидальні думки та поведінку, [14] алкогольну залежність і зловживання наркотиками [15]. Крім того, припускають, що Р/Д є не лише захисним фактором для психічного здоров'я, але також може позитивно впливати на результати лікування деяких психічних розладів [11].

Релігія з її твердим і ґрунтовним вченням може бути дієвим чинником наукового прогресу, тому що її фундамент покладений на міцну скелю «свободи волі» і на тому, що кожен відповідає за свої вчинки. Священний Коран говорить: *«Кожна людина заплутана в результатах своїх вчинків» (74:38)*. Віра в релігію вчить, що безмежне знання є джерелом цього космосу, який схожий на дуже величну книгу, написану ерудованим ученим. Кожна його сторінка, навіть кожен рядок і кожне слово містить яскраву правду, яка спонукає нас до подальшого вивчення та роздумів. Таке ставлення до космосу, безсумнівно, спонукає до наполегливих роздумів над механізмом створення і, отже, сприяє розвитку науки і знань. Навпаки, якщо ми вважаємо, що цей всесвіт є продуктом суто механічних факторів, які не мають інтелекту, не залишається жодної правдоподібної причини, чому ми повинні докладати напружених зусиль, щоб відкрити його таємниці. У принципі, всесвіт, який є результатом роботи несвідомого механізму, не може бути ані добре спроектованим, ані таємничим. Окрім того, що таке уявлення про космос завдає смертельного удару по розвитку науки та знань, воно заперечує сам факт того, що інстинкт людини в основному вкорінений у релігії.

Релігія рішуче виступає проти будь-якої дискримінації за кольором шкіри, расою чи класом, оскільки вона розглядає всіх людей як створіння Бога, а кожну країну – як країну Бога. Згідно з нею, усі однаково користуються Божою любов'ю та добротою, і тому всі рівні. Наприклад, відповідно до вчення ісламу, жодна людина не може бути вищою за іншу людину на основі її кольору шкіри, раси, походження, мови чи класу. Іслам визнає лише

благочестя та знання як пробні камені вищості. Аллах каже: *«Людине, ми створили тебе з чоловіка та жінки, і розділили тебе на народи та племена, щоб ти міг пізнати один одного. Дійсно, найпочесніший з вас в очах Аллаха той, хто найблагочестивіший».* (49:13). Таким чином, роль релігії у світі, який ще не зміг вирішити навіть проблему кольору, питання класового відокремлення, цілком зрозуміла. У будь-якому разі не можна заперечувати, що будь-яка релігійна думка чи переконання не можуть дати бажаних результатів. Як і будь-який інший інтелектуальний рух, релігія також потребує правильного керівництва. Інакше воно набуває форми марновірства, втечі від позитивного життя та псевдоагностичних негативних тенденцій, приклади яких навіть зараз можна побачити на Заході, де людям набридло механічне життя. Лише в такій атмосфері через відсутність правильного знання релігія розглядається як перешкода.

Людина знайома з релігією настільки давно, що вона охоплює всю зафіксовану історію людського життя і сягає в глибину доісторичних часів. Священний Коран описує релігію як вроджену природу людини та встановлений Аллахом порядок. Він говорить: *«Іслам знаходиться в гармонії з природою, яку Аллах створив для людини».* (30:30). Дослідження, проведені соціологами та істориками, показують, що місця поклоніння, у своїй простій чи складній формі, завжди впливали на життя людини, а релігія у своїх різноманітних формах була переплетена з її історією. Доктор Дюронт після порівняно детального обговорення атеїзму деяких людей пише, що, незважаючи на все, що він згадав, це виняткові випадки, і стара думка про те, що релігія є явищем, яке загалом поширюється на всіх людей, є вірною. Питання релігії в погляді філософа є одним з основних питань історії та психології. Він додає, що з давніх-давен релігія завжди йшла рука об руку з історією людства. Ідея благочестя ніколи не може бути вилучена з людського серця [19].

Висновок до Розділу 1

Підсумовуючи розділ, важливо зазначити, що релігія має дійсно багато функцій, які так чи інакше впливають на розвиток та життя суспільства. Але важливо зазначити, що релігія не єдиний інструмент, що впливає на розвиток соціуму. Важливими факторами також є вплив держави, первинна та вторинна соціалізація, загальне оточення та книги, фільми тощо, що може також взаємодіяти із цінностями, що транслює релігія, формуючи світогляд людини, її сприйняття світу та спосіб життя загалом. Наш досвід, навколишнє середовище і навіть генетика формують наші переконання та ставлення. У свою чергу, ці переконання впливають на нашу поведінку та визначають наші дії. Загальноновизнані переконання стають частиною нашої культури і багато в чому формують суспільство, у якому ми живемо.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА РІВЕНЬ ЗАЛУЧЕНОСТІ У ВИХОВАННЯ СІМ'Ї

2.1 Експлікація поняття гендерованої релігії

У священних книгах, як, наприклад, Біблія, Коран чи інші Святі книги можна часто простежити наративи, трактування світу поглядом саме чоловіка: яким чином був створений світ, яка роль закладена у світі чоловіку, а яка, відповідно, для жінки. З першого погляду може здатися, що у Святих текстах є багато згадок про жінок. Акцентується велика заслуга іудейських жінок в порятунку іудейського народу і загалом у збереженні іудейської духовності. І загалом міститься багато вказівок щодо того, що поміж найперших християн, мусульман, юдеїв займалося значне місце саме жінками, а найпомітніші були включені до сюжетів священних писань: наприклад, Марія Магдалина, яка згадується всіма чотирма євангелістами, стала однією з самих відданих послідовниць Христа, саме їй першій він з'явився після воскресіння. Але часто можна зауважити, що все, пов'язане саме із жіночою статтю, визначається у релігії як щось незначне, більше узагальнюється. Часто можна прийти до помилкового висновку, що жінка посідає вторинне місце у релігійному досвіді (Суковата 2004). Наприклад, якщо заглянути до української Вікіпедії, то можна побачити статистику, що лише 5.5-8% загалом у Священних книгах у персонажів, які є жінками згадуються імена. Переважно у святих текстах можна зустріти такі рольові формулювання, як, зокрема, «дружина», наприклад, дружина Давида, Мойсея тощо. Переважно це фігури другорядні, на них не робиться великий акцент. І як ми бачимо, це роль дружини, матері, що закріплює за жінкою таку роль у повсякденному, реальному житті.

Завдяки соціологічній літературі можна простежити вплив релігійних наративів на трактування розподілу ролей між чоловіком та жінкою, зокрема у вихованні жінок. У XVIII ст. філософ-просвітник Жан-Жак Руссо стверджував, що чуттєва природа жінки підлягає присвяченню свого життя сім'ї та вихованню дітей. На його думку, в житті дві статі мають неоднакову

роль. Якщо чоловік є самцем лише в певні моменти, то жінка залишається самкою усе своє життя. Все життя дівчинку виховували і готували для найголовнішої її ролі - "існування заради іншого", тобто бути хорошою дружиною та матір'ю для своїх майбутніх дітей. Навіть освіта на той час була в більшості гендерно сегрегованою. Якщо хлопчики опановували професію, щоб потім стати лідером громади, то освіта для дівчаток полягала радше у тому, щоб вони змогли у майбутньому передати свої знання дітям [21]. Руссо не був єдиним прихильником цієї думки, яку можна віднести до напрямку статевого детермінізму. Саме статевий детермінізм стверджує, що відмінності в поведінці різних статей спричинені не соціальними чинниками, а саме біологічними, тобто закладені саме природою ще від народження. У ХХ ст. соціолог Т. Парсонс та його колеги запропонували термін статево-рольового підходу [20]. Цим підходом вони обґрунтовували причину диференціації статевих ролей у суспільстві на потребу самого суспільства, щоб воно мало змогу успішно розвиватися. Оскільки у соціумі виділяють дві основні функції – продуктивну та репродуктивну, то ці функції ділять між собою саме статі, де продуктивну функцію бере на себе чоловік, а за репродуктивну відповідатиме жінка. Цей підхід кілька десятиліть поспіль панував у західній суспільній думці.

Завдяки таким теоріям детермінізму чи статево-рольового підходу можна було з легкістю пояснювати відмінність прав, які мають жінки та чоловіки. Звісно, не всі підтримували ідеї щодо гендерної сегрегації. Завдяки руху фемінізму, який розпочався в Європі та Північній Америці у ХІХ ст., ставлення до гендеру та розподілу ролей поступово змінювалося [20]. Загалом рух феміністок розділяють на три хвилі. Феміністки першої хвилі фокусували свою увагу на проблемах, що пов'язані з сімейними, майновими правами та правом голосу на виборах. Завдяки цій хвилі суфражистки поступово почали досягати поставлених вимог. Починаючи з 1830 р. і до 60-х років ХХ ст. більшість держав західного світу надавали права жінкам виявляти свою громадську позицію на виборах. Останньою країною на даний момент стала

Саудівська Аравія, де лише у 2011 р. жінкам надали право голосувати на виборах. Другій хвилі фемінізму знаменував вихід книги С. де Бовуар «Друга стаття» [23]. Саме під час другої хвилі починається порушення питань публічного та приватного життя, серед них ринок праці, родинне і сексуальне життя, домашнє насильство. Це етап і досі триває. Остання хвиля була розпочата не так давно. До характерних рис фемінізму третьої хвилі належить включення елементів квір-теорії, антирасизму, інтернаціоналізму і дестигматизація жіночої сексуальності [23]. Р. Грос притримується думки, що протягом другої хвилі фемінізму відбулося три важливих процеси:

- жінки почали помічати, наскільки церква була просякнута сексизмом та андроцентризмом;
- активніше піднімалося питання жіночої духовності, і частина жінок полишила християнське віросповідання;
- велика кількість феміністок отримала доступ до викладання та релігійних досліджень з погляду фемінізму (Gross 2005).

Попри наведену інформацію та стрімке поширення фемінізму, все одно чоловіки та жінки досі сегрегують суспільні ролі. Хоча завдяки феміністичним рухам по всьому світі жінки досягли багатьох вимог і дійсно мають більше прав, гендерна нерівність і досі існує: велика різниця у заробітних платах жінки та чоловіка, низький рівень залученості жінок у політичному житті країни тощо. Жінка у багатьох в першу чергу асоціюється з материнством, таким чином і батьківська роль маргіналізується у суспільстві. Тому досі у багатьох сім'ях матерів вважають основними суб'єктами догляду за дітьми, а тат — годувальниками [21]. Саме тому коли у родині народжується дитина, жінки у більшості випадків йдуть у декретну відпустку, а не чоловіки. Наприклад, в Україні лише 2% чоловіків беруть декретну відпустку. Це прямим чином впливає на різне ставлення роботодавців до працівників чоловічої та жіночої статі. Саме чоловіків розглядають як надійніших працівників, так як жінки можуть у будь-який час взяти декретну відпустку, а за чоловіком такого враження не закріплюється [22]. Через що можемо дійти

висновку, що сприйняття декретної відпустки як обов'язку жінки не допомагає подолати гендерну нерівність, а навпаки є однією з безпосередніх причин існування гендерної нерівності у суспільстві.

2.2. Експлікація термінів «материнство» та «батьківство»

Згідно із словником української мови, «материнство» визначає стан жінки-матері протягом вагітності, пологів, годування дитини і також стан жінки, яка має дитину. Термін «батьківство» правомірно визначається як факт походження дитини від певного чоловіка, юридично засвідчений записом про народження дитини в актах державних органів РАЦС. Статус батьківства визнається з моменту зачаття і є соціальним станом чоловіка, тому що в нього є права та обов'язки на той час, поки його дружина є вагітною [24]. Тобто батьківський статус, а саме материнство і батьківство, це соціальний конструкт, хоча на перший погляд він здається нам чимось природним.

Попри те, що терміни «батьківство» та «материнство» існували повсякчас, обов'язки та соціальні вимоги до батьків – переважно лише до матерів – були різні зважаючи на епоху, в якій суспільства проживали. Але, незважаючи на епоху, Святе Письмо спрямовувало напрямок розподілу ролей таким чином, що за жінкою закріплювалась репродуктивна функція (материнство та виховання), а за чоловіком – робота у якійсь публічній царині. Ба більше, наводилися слова апостола Павла, ніби жінки зобов'язані мовчати в церкві та слухатися чоловіків. Попри це, можна стверджувати, що бути матір'ю триста років тому і зараз – це різні речі. До IX ст. в дітях не вбачали певної цінності [25]. У ті часи досить часто практикувалося жертвоприношення дітей богам, яким вклонялася громада. Ситуація змінилася, коли християнство як релігія стрімко почала поширюватися у Європі. Тоді дітовбивство вже перестало бути актуальним, але все ж у родинях були прийнятними суворе виховання та покарання дітей за помилки.

Під час доби Середньовіччя роль материнства була не найголовнішою роллю жінки. Тобто народження дитини розглядалося як можливість

продовження роду та додаткової допомоги родині, коли дитина підросте. У більшості родин на той час був високий рівень народжуваності, але це можна пов'язати з тим фактором, що рівень смертності серед дітей був також високим. Та й батьки не мали з нащадками значного емоційного зв'язку: високий рівень дитячої смертності спричиняла «відчужене» ставлення до малюків [26]. Як зазначав хроніст В. Рішангер, Едуард I більше страждав через смерть 65-річного батька, ніж 5-річного сина: смерть дитини пережити легше, тому що народяться й інші, проте батька вже не повернути. Поступові зміни у ставленні до дітей можна було помітити в епоху Відродження. Тоді почала розповсюджуватись думка, що якщо мати вкладає певні зусилля у виховання дитини, її освіту, то дитина у дорослому житті більш успішна. Для того, щоб мати могла це робити, потрібно створювати заклади освіти і для жінок. Але освіта для жінок була доступно жителям великих міст. Якщо говорити про сільську місцевість, у той час досі селяни тяжко працювали. І народження дитини геть не ставало причиною відпочити. Жінка брала із собою дитину на роботу: у поле чи у двір до пана, де відпрацьовувала панщину: «Коли ж візьмуть у поле таких дітей, тоді вже обходяться без коляски, дитина собі сидить, і хоча й поплаче, то його забавлять, нагодують, воно й засне» [27]. Отже, у сільській місцевості цінність дитини полягала у тому, що вона допомагала у господарстві.

У ХХ ст. завдяки стрімкому розвитку психології та соціології поступово змінюється ставлення до виховання дитини. Вчені наголошували на важливості емоційних стосунків та прив'язаності дитини та батьків. У радянський період суспільство зазнало значних змін, зокрема і у залученні жінки не у ролі матері, але й ролі працівниці. Емансипаційна програма мала на меті мобілізувати жіночі ресурси та задіяти їх на ринку праці. Попри те, що зросло залучення жінок на робочому ринку, це не звільнило їх від ролі матері. Жінки отримали подвійне навантаження – репродуктивне та продуктивне, тобто залучення жінок у роботу по домогосподарству, у догляді за дитиною, але й водночас залучення на ринок праці. Водночас роль чоловіка залишилася

незмінною – лише продуктивна. Отже, попри відмінні канони виховання дітей у різні часи суспільства, виховання дитини лягало на плечі матері.

Поняття декретної відпустки відносно нещодавнє. Перші закони про декретну відпустку почали приймати лише у ХІХ ст. Наприклад, у 1878 р. в Німецькій імперії жінкам було заборонено працювати в останні три місяці вагітності. А у Франції у 1909 р. було прийнято закон про 8-тижневу неоплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю [28]. У Радянському Союзі поняття декретної відпустки було запроваджено лише у 1917 р. Цей декрет, частково розроблений О. Коллонтай, спирався на досвід скандинавських країн щодо охорони праці вагітних жінок і матерів (робочий час, уникнення шкідливих виробництв, нічної роботи тощо). Декрет про допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами був одним з перших прийнятих законів, тому відпустки по догляду за дитиною в країнах-членах колишнього СРСР досі називаються декретними. Він був орієнтований на промислових робітників і міські нуклеарні сім'ї. Було створено відповідну інфраструктуру догляду за дітьми, яка мала приймати немовлят віком до двох місяців. У 1952 р. Міжнародна організація праці ООН затвердила глобальну тезу та рекомендації щодо відпусток по догляду за дитиною. В СРСР, на додаток до кількох місяців відпустки до і після пологів, тривалість відпустки поступово збільшувалася з трьох місяців у 1956 р. до одного року в 1968 р., 1,5 року в 1982 р. і до нормальних трьох років у 1989 р. [29].

2.3 Експлікація поняття «відпустка по догляду за дитиною»

Відпустка по догляду за дитиною, або сімейна відпустка – це відпустка, яку надають громадянам на певний період часу до і після народження дитини [31]. Декретну відпустку можна поділити на два типи: оплачувану та неоплачувану. В Україні неоплачувана відпустка по догляду за дитиною чи сім'єю надається, коли роботодавець зобов'язаний утримувати працівника на роботі, поки цей працівник бере відпустку. Оплачувана відпустка по догляду за дитиною чи сім'єю надає оплачуваний відгул для догляду за дитиною чи

членом сім'ї на утриманні або забезпечення її благополуччя. У 2014 р. Міжнародна організація праці переглянула політику відпустки по догляду за дитиною в 185 країнах і територіях і виявила, що в усіх країнах, крім Папуа-Нової Гвінеї, є закони, які передбачають певну форму відпустки по догляду за дитиною. Також дослідження показало, що із 186 досліджених країн 96% пропонували певну оплату матерям під час відпустки, але лише 44% цих країн запропонували таку ж для батьків [30]. Сполучені Штати, Папуа-Нова Гвінея та кілька острівних країн Тихого океану є єдиними країнами в Організації Об'єднаних Націй, які не вимагають від роботодавців надавати оплачувану відпустку для нових батьків [32]. На сьогодні в Україні згідно із Законом України існує відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, що надає жінці 70 календарних днів до пологів та 56 після пологів. Цю відпустку може взяти жінка, яка безпосередньо готується народжувати дитину. А відпустку по догляду за дитиною в Україні може взяти крім матері і батько або інші члени сім'ї. Роботодавець надає своєму працівнику чи працівниці таку відпустку до досягнення дитиною трирічного віку. Але попри можливість взяти такий тип відпустки і чоловіку, лише 2% батьків користуються такою можливістю [33].

Висновок до Розділу 2

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що у Святому письмі вказані певні конкретні жінки, які відігравали важливу роль у подальшому розвитку подій людства, але все одно переважно це було пов'язано саме із дітонародженням та вихованням. Водночас батька рідко співставляли із виховними процесами. Водночас бачимо, що відповідно й у суспільстві часто звичним розподілом ролей у сім'ї вважається, що саме жінка отримує від народження головну роль відведена у суспільстві як материнство. Хоча із розвитком суспільства, змінам та виступам жіночих рухів, все ж ситуація поступово змінюється у сторону паритетного розподілу обов'язків у сім'ї, зокрема у вихованні дитини.

РОЗДІЛ 3. ЗВ'ЯЗОК МІЖ РЕЛІГІЄЮ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЮ БАТЬКІВ У ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Тепер давайте розглянемо, чи дійсно може бути кореляція від типу релігії та гендерної рівності, включаючи поширеність декретної відпустки серед матерів та батьків. Для цього візьмемо для аналізу дані з таких джерел: Global Gender Gap Index та TheWorld.info.

3.1 Глобальний звіт про гендерний розрив

Глобальний звіт про гендерний розрив (англ. Global Gender Gap Report) є комплексним звітом-порівнянням країн світу Всесвітнім економічним форумом за рівнем гендерної рівності/нерівності, він вимірюється глобальним індексом гендерного розриву [34]. Такий звіт вперше був сформований у 2006 р.

Зважаючи на ці щорічні звіти, можна оцінити, як поділений ресурси можливості у країні між чоловіками та жінками.

За індексом гендерного розриву у звіті країни ранжуються згідно з гендерним розривом в чотирьох основоположних сферах – охороні здоров'я, освіті, економіці та політиці – з метою оцінки стану гендерної рівності всередині країни. Звіт вимірює несприятливе становище жінок порівняно з чоловіками і не вимірює рівність гендерного розриву. У доповіді розглядаються чотири загальні сфери нерівності між чоловіками та жінками в понад 149 економіках по всьому світу, що становить понад 93% населення світу:

- економічна участь і можливості – результати щодо заробітної плати, рівня участі та доступу до висококваліфікованої роботи;
- освітній рівень – результати щодо доступу до базової та вищої освіти;
- політичні повноваження – результати щодо представництва в структурах, що приймають рішення;

- здоров'я та виживання – результати щодо тривалості життя та співвідношення статей.

Таку звітність важливо робити для розуміння глобальності проблеми гендерної нерівності, наслідків, що вона спричиняє, та пошуку вирішення проблеми цього питання. Впродовж трьох років поспіль незмінним лідером у звітності є Ісландія, яка має найвищий показник 0,892, що засвідчує статус країни з мінімальною гендерною нерівністю. Також до топ-20 країн із найменшим показником гендерної нерівності входять такі країни: Німеччина, Швеція, Швейцарія, Ірландія, Норвегія. Зокрема, Ісландія зайняла 1 місце у рейтингу (89,2%), Фінляндія – 2 (86.1%), Норвегія – 3 (84.9%), Нова Зеландія – 4 (84%), Швеція – 5 (82.3%). Україна у даній статистиці посідає лише 74 місце.

Саме у цих країнах такі показники, як представництва жінок у партіях, можливість кар'єрного зростання на рівні з чоловіками є найвищими. Також за цими даними відсоток виходу у декрет серед чоловіків у даних країнах є одним з найвищих [35]. Саме у цих країнах на державному рівні прийняті закони для підвищення залучення батьків у виховання дітей, починаючи з народження, що означає, що у даних країнах рівень виходу у декрет батька у родині один з найвищих.

3.2. Дані з платформи «TheWorld.info»

Тепер проаналізуємо статистику рівня релігійності країн, щоб потім співставити дані і зрозуміти, чи існує кореляція між ними.

Для виміру рівня релігійності країни візьмемо дані «TheWorld.info». Дана платформа – це загальна база даних для географічних, кліматологічних і демографічних даних. Програма надає широкий спектр аналізів і глобальних порівнянь, а також таблиці даних для кожної країни з додатковими даними про розвиток і діаграмами з різних предметних областей. Проглянемо, які країни найбільше за відсотковим відношенням сповідують іслам, будизм, християнство (католицизм, православництво та протестантизм).

Почнімо з ісламу. Іслам вважається другою за популярністю релігією, яку сповідує понад 1,8 мільярди людей у світі, що становить 24% від загального відсотку інших релігій. До найбільш сповідуючих країн Ісламу за кількісним та відсотковим відношенням належать такі країни, як Індонезія, де відсоток прихильників даної релігії становить 85%, Туреччина (99%), Іран (96,5%), Алжир (99%), Ірак (97%), Афганістан та Марокко (по 99% відповідно), Ємен (98%), Саудівська Аравія (99%). Серед країн Європи дана релігія займає досить низький рівень.

Далі розглянемо християнство. Дана релігія посідає найперше місце серед поширених у світі і становить 29,3%, у кількості це близько 2 більйони людей у світі. Найбільш поширеними напрямками саме християнства є:

1. *Протестантизм*. Маючи приблизно 900 мільйонів протестантів, він утворює другу за величиною групу в християнстві. Країнами, які мають найбільший відсоток віруючих протестантів, є: Гренландія (96%), Швеція (87%), Норвегія (82,1%), Данія (81%), Ісландія (79,4%), Фінляндія (78,4%), Німеччина (27,9%), Латвія (19,6%).

2. *Католицизм*. Даний напрямок має найбільше прихильників і налічує понад 1,3 більйони людей. Країни, які мають найбільший відсоток віруючих католиків, є такими: Іспанія (94%), Польща (87%), Ірландія (84%), Хорватія (83%), Італія (82,7%), Португалія (81%), Литва (78,2%), Австрія (73%), Франція (58%).

3. *Православ'я*. Даний напрямок налічує понад 300 мільйонів віруючих. Країни, які мають найбільший відсоток віруючих, є такими: Греція (98%), Молдова (93,3%), Кіпр (89,1%), Сербія (84,6%), Румунія (81,9%), білорусь (80%), росія (79%), Болгарія (76%), Північна Македонія (64,8%), Україна (54,6%).

Індуїзм є третьою світовою релігією після християнства та ісламу. Індуїзм походить із густонаселеної Індії, тому він дуже поширений, налічує близько мільярда людей. І 92 відсотки всіх індусів походять із Індії. Маючи

понад 3500 років, це також одна з найдавніших релігій із широко поширеною практикою сьогодні.

3.3. Аналіз даних за даними Global Gender Gap Index та «TheWorld.info»

Тож наразі співставимо дані двох програм, а саме Global Gender Gap Index та TheWorld.info, і таким чином спробуємо оцінити, чи корелюється рівень релігійності з рівнем гендерної рівності у країні та гендерної відпустки чоловіків та жінок.

Аналіз проведемо на основі країн Європи, а саме Західної, Північної, Південної та Східної. Нижче розроблена таблиця із даними, де вказані назва країни, показник країни за Global Gender Gap, релігія, яка переважає у даній країні, та її відсоток, а також відсоток тих, які вважають себе атеїстами, якщо такі дані були надані.

Таблиця 1. Порівняння даних про рівень релігійності і рівень гендерної рівності

Країна	Показник за Global Gender Gap	Релігія, що переважає	Відсоток тих, хто належить до даної релігії	Відсоток віруючих
Західна Європа				
Австрія	21	Католики	73%	12%
Бельгія	14	Католики	75%	-
Люксембург	46	Католики	87%	-
Нідерланди	28	Католики	28%	42%
Німеччина	10	Протестанти	27%	31%
Франція	15	Католики	58%	24%
Швейцарія	13	Католики	38,2%	21,4%
Південна Європа				
Албанія	18	Мусульмани	56.7%	2,5%
Боснія і Герцоговина	73	Мусульмани	50.7%	0,8%
Греція	100	Православні	98%	-
Іспанія	17	Католики	94%	-
Італія	63	Католики	87%	-

Північна Македонія	69	Православні	64,8%	-
Мальта	85	-	-	-
Португалія	29	Католики	81%	8,6%
Сербія	23	Православні	84,6%	1,1%
Словенія	39	-	-	-
Чорногорія	54	Православні	72,1%	1,2%
Північна Європа				
Велика Британія	22	Католики	63%	25,7%
Данія	32	Протестанти	81%	-
Естонія	52	Православні	16,2%	54,1%
Ірландія	9	Католики	84,7%	5,7%
Ісландія	1	Протестанти	79,7%	5,6%
Латвія	26	Інше	64,1%	-
Литва	11	Католики	77,2%	6,1%
Норвегія	3	Протестанти	82%	-
Фінляндія	2	Протестанти	78,2%	19,2%
Нова Зеландія	4	-	-	-
Швеція	5	Протестанти	87%	-
Східна Європа				
Білорусь	36	Православні	80%	-
Болгарія	42	Православні	76%	11,8%
Молдова	16	Православні	93,3%	1,4%
Польща	77	Католики	87%	-
Румунія	90	Православні	81%	0,2%
Словаччина	67	Католики	86%	-
Угорщина	88	Католики	54,6%	18,2%
Україна	81	Православні	54,6%	-

Після складання таблиці був прорахований середній показник гендерного індексу серед країн, де більшість відносять себе до однієї чи іншої релігії.

До країн, де відсоток православних є найбільшим, входять: Україна, Північна Македонія, Сербія, Словенія, Чорногорія, Естонія, Білорусь, Болгарія, Молдова та Румунія. Середній показник гендерного індексу становить 50,2.

Тепер розглянемо за таким самим алгоритмом середній індекс країн, де переважає такий напрям релігії, як мусульмани. Даних країн небагато у Європі, це лише Албанія, Боснія і Герцеговина. Середній показник індексу становить 63,7.

Наступною розглянемо країни з найбільшим рівнем католиків. До цього переліку можна внести такі країни, як Австрія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Литва, Велика Британія, Франція, Швейцарія, Ірландія, Іспанія, Італія, Португалія, Польща, Словаччина, Угорщина. Середній показник індексу становить 34,6.

І останніми розглянемо країни з найбільшим відсотком протестантів серед віруючих. До цього переліку входить: Німеччина, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Данія, Ісландія. Середній показник індексу становить 8,83.

Отже, аналізуючи дані, бачимо, що країни-«протестанти» посідають найвищі у рейтингу місця за індексом гендерної рівності, далі йдуть країни-«католики», на третьому – православні, а найнижчий рівень гендерної рівності посідають саме країни з високим відсотком мусульман серед віруючих.

Тепер розглянемо ближче, яким чином відбувається декретна відпустка для жінок та чоловіків у країнах протестантів, католиків, православних та мусульман.

Розпочнемо із країн-«протестантів». Ісландія – одна з тих країн, де понад 90% чоловіків використовують право декретної відпустки за доглядом за дитиною. В Ісландії давно введений закон про право чоловіка брати офіційно декретну відпустку. На цей момент цей закон вдосконалити, що дозволяє чоловіку та жінці мати по 6 місяців декретної відпустки, під час чого держава гарантує виплату 80% його/її заробітку під час декрету. Кожен із батьків може передати партнеру частину своєї відпустки, але лише 6 тижнів. Також

чоловіки активно задіяні в освітню сферу. Великий відсоток задіяний у роботі у школах та дитячих садочках, що змінює стереотипне поняття про те, що вихованням має займатися лише жінка. Також у країні прослідковується зниження розриву у заробітній платі між двома статями. У 2017 р. розрив сягав 15%, а вже у 2020 р. цей показник знизився до 12,6%. Також Ісландія посідає одне з найвищих показників народжуваності на душу населення [36].

У Швеції батьківська відпустка триває від 1 року 3 місяців. Серед цього періоду батько має обов'язково взяти 60 днів декретну відпустку. Решту часу сім'я може поділити на свій розсуд. Але якщо весь декрет буде поділено навпіл між чоловіком та жінкою, вони отримують додаткову фінансову підтримку від держави. Також під батьки на період декрету отримують 73% від заробітної плати.

Норвегія діє за схожим принципом як і Швеція. У цій країні декретна відпустка триває до 59 тижнів. Кожен із батьків має в обов'язковому порядку взяти 10 тижнів відпустки за доглядом за дитиною. Решту часу вони так само можуть розбити на свій розсуд. В Іспанії після народження дитини і батько, і мати обов'язково мають йти у декрет на 6 тижнів. Цей період повністю оплачується роботодавцем [19].

У Данії жінка має можливість вийти після народження дитини у декретну відпустку на 14 тижнів. Цей період догляду за дитиною їй покривається. Водночас батько має право взяти таку відпустку на 2 тижні. Окрім цього, загалом на родину надається 32 тижні декретної відпустки. Цей час виходу у декрет чоловік та дружина мають право розподілити між собою, як їм забажається. Але додатковий бонус для батька все ж є. Якщо чоловік бере декретну відпустку, то період даної відпустки пролонгується на ще один додатковий місяць. Якщо жінка бере відпустку, такого бонусу їм не надається. Як ми бачимо, у державі мотивують певним чином саме батька долучатися до виховання [39].

Також у таких країнах, як Фінляндія, Норвегія, Ісландія та Данія сформована вимога на законодавчому рівні, щоб батько обов'язково повинен також взяти декретну відпустку [40].

В ісламі досі відводять жінкам основні ролі дружини та матері. У країнах, де великий відсоток віруючих становлять мусульмани, досить високий рівень гендерної нерівності. У даному випадку церква впливає на формування соціальних інститутів та розвиток подій у країні, зокрема можливостей для кожної статі. В Албанії надається трьохденна відпустка після народження дитини [41]. У Боснії та Герцеговині право на декрет батько має, взявши до 3 тижнів неоплачуваної відпустки [42].

У країні, де переважна більшість людей сповідують християнство як православ'я, наприклад, Білорусь, Болгарія, Україна тощо, можна помітити, що декретні відпустки батьки можуть брати – зокрема, у Білорусії це по два тижні. Попри те, у більшості сімей беруть їх саме жінки. В Україні за даними до 2021 р. лише у 4% сімей беруть декретну відпустку чоловіки, а у 96% жінки. Хоча на законодавчому рівні вийшов законопроект 3695 про можливість чоловікам отримати декретну відпустку як і жінкам, він вийшов лише у 2021 р. [43].

Якщо розглядати ситуацію з країнами, де переважає католицизм, ситуація з декретною відпусткою переважно залежить окремо від країни. Наприклад, у Великій Британії батьки мають право провести у декретній відпустці з новонародженою дитиною 50 тижнів. При цьому лише 37 тижнів із загальних 50 оплачується на 90% зарплати. Також перші 14 днів після пологів жінка має обов'язково залишатися з дитиною. У Німеччині ситуація досить різниться. Офіційна декретна відпустка триває 3 роки. Допомога за доглядом за дитиною оплачується у розмірі орієнтовно 67% від оплати на роботі впродовж 1 року. Починаючи з 2006 р. у декретну відпустку може піти батько. Також надається додатковий бонус, якщо і батько, і матір прийняли рішення піти у декрет, тоді до офіційно виділеного терміну декретної відпустки додаються ще два місяці. У Польщі також надаються певні вимоги до батька дитини. У цій країні батько має в обов'язковому порядку взяти

хоча б два тижні для догляду за дитиною. У Португалії така вимога для батька становить п'ять днів. І тут також діють штрафи, якщо дану вимогу сім'я не виконує [44].

Якщо повернемося до релігійного аспекту країн, то можемо помітити певні зміни ставлення церков до ролі жінки та розширення прав і можливостей жінок у церкві. Наприклад, протестантська церква з роками стає більш лояльною. Зокрема, починаючи з ХХ ст. протестантські церкви офіційно визнають жіночу ординацію у своїх церквах. Що також певним чином впливає на ставлення та надання більшої кількості ролей жінці у суспільстві. У католицизмі чи православній церкві дані зміни не є звичними. Там у жінок досі залишається обмеження у ролях та залученості у розвиток церкви. Всі високі, управлінські позиції у церкві досі мають право обіймати чоловіки. А жінки ж можуть виступати у ролі абатис [45].

Висновок до Розділу 3

Переходячи до висновків, можна зазначити, що у країнах, зокрема скандинавських, де сповідується найбільше протестантизм, найвищий показник гендерної рівності, що, звісно, завдячує зокрема впливу з боку держав, які вносять постанови про декретну відпустку для батька, а також надають додаткові переваги для батька при виході у декретну відпустку, тим самим мотивуючи саме батьків більше часу приділяти вихованню дитини. Але так само і окремі церкви змінюють своє переконання та настанови у бік збільшення гендерної рівності в країні, надаючи більше прав та можливостей жінкам у рамках церков. У країнах із більшим відсотком віруючих католиків та православних також можна спостерігати за внесенням змін у алгоритм роботи декретної відпустки для батьків. Але водночас церкви не так активно вносять зміни у свою роботу, закріплюючи за жінками фіксовані наративи та не вносячи змін у роботу церков сьогодні. Для досягнення вищого показника

гендерної рівності важливі не лише дії держави на законодавчому рівні, але й також робота церкви для внесення змін у суспільстві.

ВИСНОВКИ

Отже, аналізуючи проведену роботу, можна стверджувати, що попри те, що релігія не впливає на такому рівні, як вона це робила у попередні сторіччя, але все ж це сильний інструмент, який впливає на формування людей, як особистостей. Вона допомагає закладати наративи, цінності, за якими людина буде жити, або частково дотримуватися протягом життя. І як бачимо за аналізом, це також впливає безпосередньо на розподіл ролей у сім'ї та у суспільстві загалом.

Часто у слово материнство вкладаються вимоги та стандарти, які диктує сам соціум. Попри прогрес гендерної рівності жінки досі зіштовхуються з дискримінацією у більшості сферах життя, особливо це стосується кар'єри та заробітної плати. Дійсно, жінці дали можливість розвиватися у продуктивній сфері: працювати, будувати кар'єру, але досі є гендерна дискримінація. Адже окрім можливості реалізовуватися у кар'єрі, жінка має виконувати в обов'язковому порядку і репродуктивну функцію, яка для більшості у суспільстві вважається основною функцією жінки. Водночас робота – це як додаткова опція, якою можуть скористатися жінки як бонусом при бажанні.

Закладені стереотипи про те, яким має бути чоловік та жінка, не так швидко можна викорінити із соціуму, але можливо. І лише феміністичного руху не достатньо. Важливо, щоб до цього процесу була залучені і влада, і також релігія. Адже світ змінюється і, на мою думку, церква також має вміти спроможність та бажання адаптуватися під нові реалії, які несе світ.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) <https://www.pewresearch.org/search/religion+in+the+world+>
- 2) Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
- 3) М'якінченко І. О. Участь церков і релігійних організацій у законотворчому процесі в період незалежності України. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 131. С. 105–108.
- 4) Пивоварова Н. Релігія і релігійність в системі цінностей і життєвих пріоритетів українців. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 74–75. С. 155–162.
- 5) Чорноморець Юрій. Мовчання церков: чому українське християнство опинилося в кризі. URL: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/61342/
- 6) Moreira-Almeida A, Neto FL, Koenig HG. Religiousness and mental health: a review. *Rev Bras Psiquiatr*. 2006;28(3):242–250.
- 7) Паращевін Максим. Динаміка підтримки соціальних змін в Україні та конфесійна належність: чи є зв'язок? *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 113–137.
- 8) <https://www2.psych.ubc.ca/~ara/Manuscripts/Shariff&Norenzayan2011.pdf>
- 9) Войналович Віктор. Етноконфесійні детермінанти суспільної консолідації. *Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства* / ред. кол. : О. Рафальський (голова), В. Войналович, М. Рябчук. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 149–225.
- 10) Онищук С., Петрівський П. Соціокультурне значення церкви для сучасних демократичних трансформацій в Україні. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 1 (52). С. 27–33.
- 11) Пивоварова Н. Релігія і релігійність в системі цінностей і життєвих пріоритетів українців. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 74–75. С. 155–162.

- 12) Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття : монографія. Київ : Знання України, 2005. 552 с.
- 13) Паращевін Максим. Динаміка підтримки соціальних змін в Україні та конфесійна належність: чи є зв'язок? *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 113–137.
- 14) Tobacyk JJ. A Revised Paranormal Belief Scale. *The International Journal of Transpersonal Studies*. 2004;23(23):94–98.
- 15) Koenig HG, McCullough ME, Larson DB. *Handbook of Religion and Health*. New York, NY: Oxford University Press; 2001
- 16) Koenig HG, Larson DB, Larson SS. Religion and coping with serious medical illness. *Ann Pharmacother*. 2001;35(3):352–359.
- 17) Connor KM, Davidson JR, Lee LC. Spirituality, resilience, and anger in survivors of violent trauma: a community survey. *J Trauma Stress*. 2003;16(5):487–494.
- 18) Chatters LM, Bullard KM, Taylor RJ, Woodward AT, Neighbors HW, Jackson JS. Religious participation and DSM-IV disorders among older African Americans: findings from the National Survey of American Life. *Am J Geriatr Psychiatry*. 2008;16(12):957–965.
- 19) Daniel Bell. The Return of the Sacred? The Argument on the Future of Religion. *The British Journal of Sociology*. Vol. 28. No. 4. December 1977. P. 419–449.
- 20) Гриценко С. Онлайн медіа та соціальні мережі перехопили лідерство у телебачення за популярністю в Україні, — нове опитування USAID-Internews щодо споживання ЗМІ [Електронний ресурс] / Сергія Гриценка // Internews. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://internews.in.ua/uk/news/onlajn-media-ta-sotsialni-merezhi-perehopyly-liderstvo-u-telebachennya-za-populyarnistyuu-v-ukrajini-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/>.
- 21) Marr C B. How Much Data Do We Create Every Day? The Mind-Blowing Stats Everyone Should Read [Електронний ресурс] / Bernard MarrC //

Forbes. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/05/21/how-much-data-do-we-create-every-day-the-mind-blowing-stats-everyone-should-read/?sh=fdffd2260ba9>.

22) Rezabek R. Online Focus Groups: Electronic Discussions for Research [Електронний ресурс] / Roger Rezabek // FQS. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1128>.

23) Лонго Д. Онлайнфокус-групывформатефорума: ефективність, перевірена міжнародною практикою [Електронний ресурс] / Джим Лонго // StudyLib – Режим доступу до ресурсу: <https://studylib.ru/doc/2438841/fokus-gruppy-v-formate-foruma--e-ffektivnost>.

24) Jose Casanova. Public Religions in the Modern World. Chicago : University of Chicago Press, 1994.

25) Лапішин Л. А. Методика проведення фокус-груп : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. "КАФЕДРА ПРАВОВИХ НАУК ТА ФІЛОСОФІЇ" / Лапішин Л. А. – Вінниця, 2016. – 28 с.

26) Rezabek, Roger (2000). Online Focus Groups: Electronic Discussions for Research [67 paragraphs]. Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research, 1 (1), Art. 18, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0001185>.

27) Белановський С. А. Метод фокусс-груп [Електронний ресурс]/ С. А. Белановський // Магістр. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.management.com.ua/marketing/mark053.html>.

28) Miller B. 17 Advantages and Disadvantages of a Focus Group [Електронний ресурс] / Brandon Miller // GreenGarage. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://greengarageblog.org/17-advantages-and-disadvantages-of-a-focus-group>.

29) Гірник А. М. МЕТОД ОН-ЛАЙН ФОКУС-ГРУП [Електронний ресурс] / А. М. Гірник, Д. А. Гірник – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3958/Hirnyk_Metod_on-lain.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

30) Hyun J. Y. Focus group [Електронний ресурс] / Jung Yun Hyun // Britannica. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/topic/focus-group>.

31) Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг.ред.проф. І.Д.Зверєвої.- Київ, Сімферополь: Універсум, 2012.- 536 с.

32) Kenton W. Groupthink [Електронний ресурс] / Will Kenton // Investopedia. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.investopedia.com/terms/g/groupthink.asp>.

33) Авджян Е. Г. Асинхронная on-line фокус-группа: технологии и процедуры проведения [Електронний ресурс] / Е. Г. Авджян. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/asinhronnaya-on-line-fokus-gruppa-tehnologii-i-protsedury-provedeniya/viewer>.

34) Mckee K. Methods for Engaging Remotely: Asynchronous Online Focus Groups [Електронний ресурс] / К. Мскее, Т. Moore // Research Gate. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/275727139_Online_focus_groups_and_qualitative_research_in_the_social_sciences_their_merits_and_limitations_in_a_study_of_housing_and_youth.

35) Touchette A. Methods for Engaging Remotely: Asynchronous Online Focus Groups [Електронний ресурс] / Alexie Touchette // Knowledge: Nudge. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://medium.com/knowledgenudge/methods-for-engaging-remotely-asynchronous-online-focus-groups-9f62831993d8>.

36) Online focus groups as a tool to collect data in hard-to-include populations: examples from paediatric oncology [Електронний ресурс] / [К. Tates, М. Zwaanswijk, R. Otten та ін.] // Bio Med Center. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://bmcmedresmethodol.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/1471-2288-9-15.pdf>.

37) L K George,. Religiosity and remission of depression in medically ill older patients [Електронний ресурс] / L K George,, В L Peterson, Н G Koenig 1 // pubmed – Режим доступу до ресурсу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9546001/>.

38) Bruno Paz Mosqueiro. Religiosity, spirituality, suicide risk and remission of depressive symptoms: a 6-month prospective study of tertiary care Brazilian patients [Електронний ресурс] / Bruno Paz Mosqueiro, В L Peterson, Н G Koenig 1 // pubmed – Режим доступу до ресурсу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33120244/>.

39) Новини на Gazeta.ua. Виховують дітей без бабусь - блогерка розповіла про декрет у Данії [Електронний ресурс] / Новини на Gazeta.ua // Новини на Gazeta.ua – Режим доступу до ресурсу: https://gazeta.ua/articles/diaspora/_vihovuyut-ditej-bez-babus-blogerka-rozprovila-pro-dekret-u-daniyi/937760.

40) Олена Ткаліч. Де найкраще народжувати? Відпустка у зв'язку з вагітністю, пологами та доглядом за дитиною в різних країнах світу [Електронний ресурс] / Олена Ткаліч // Гендер в деталях – Режим доступу до ресурсу: https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/de-naykrasche-narodzhuвати-vidпустка-u-zv-yazku-z-vagitnistyu-pologami-ta-doglyadom-za-ditinoю-v-riznih-krainah-svitu-134574.html#_edn3.

41) Erez Greenberg. Paternity Leave Survey Avatar [Електронний ресурс] / Erez Greenberg // Гендер в деталях – Режим доступу до ресурсу: https://www.papayaglobal.com/blog/paternity-leave-survey/?utm_term=&utm_campaign=WW+AU-Google-Search-DSA-Countrypedia-Desktop-AllWeek&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=9309967209&hsa_cam=15499734655&hsa_grp=146860113759&hsa_ad=652808729653&hsa_src=g&hsa_tgt=aud-388725802033:dsa-1999185943347&hsa_kw=&hsa_mt=&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gclid=Cj0KCQjw4NujBhC5ARIsAF4Iv6e81FHfK5w1Hl7Xsi3amTQLp12hQ8ZPujjYO-jWs5cH5TrNboZq0KwaAo6TEALw_wcB.

42) Ясин Расулов. Женщина в истории человечества [Електронний ресурс] / Ясин Расулов – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2006/01/13/40980.shtml>.

43) GENDER CULTURE CENTRE. Відпустка по догляду за дитиною: світові тенденції [Електронний ресурс] / GENDER CULTURE CENTRE // GENDER CULTURE CENTRE – Режим доступу до ресурсу: <https://www.genderculturecentre.org/vidpustka-po-doglyadu-za-ditinoyu-svito/>.

44) Жінки у християнстві [Електронний ресурс] / Judith Dsrsgtlsz. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8_%D1%83_%D1%85%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%96.

45) Hochstrasser J. A mental game [Електронний ресурс] / Judith Hochstrasser. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.horizonsmag.ch/2020/03/05/a-mental-game/>.

46) Словник української мови. Словник української мови [Електронний ресурс] / Словник української мови – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/vira>.

47) GeoHub. Словник суспільної географії [Електронний ресурс] / GeoHub – Режим доступу до ресурсу: <https://geohub.org.ua/node/4415>.

48) Шульга М. О. Стилі Життя: Панорама міста / М. О. Шульга. – 2008.

49) Жовтянська В. В. ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТИЛЬ ЖИТТЯ» / В. В. Жовтянська. f

50) pressbook. Sociological Perspectives on Religion [Електронний ресурс] / pressbook – Режим доступу до ресурсу: <https://pressbooks.howardcc.edu/soci101/chapter/17-3-sociological-perspectives-on-religion/>.

51) Pew Research Center. Religion in Everyday Life [Електронний ресурс] / Pew Research Center. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pewresearch.org/religion/2016/04/12/religion-in-everyday-life/>.

52) Васільєва О. РЕЛІГІЯ В СТРУКТУРІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ / О. Васільєва.

53) Лубський В. І. Історія Письменності, Священних книг, і віроповчальних текстів / В. І. Лубський. – Київ, 2014. – (Центр учбової літератури).